— МЕТРО —

ГІ ДЕ

МОПАССАН

ПАМПУШКА. ДІМ ТЕЛЬЄ

Харків
«ФОЛІО»

ПАМПУШКА

Кілька днів підряд містом проходили недобитки армії. Це вже було не військо, а якісь безладні ватаги. Солдати, з довгими брудними бородами, в лахмітті замість мундирів, сунули млявою ходою, без прапорів, розбродом. Вони були знеможені, виснажені, нездатні ні думати, ні діяти і йшли тільки зі звички, падаючи від утоми, де лише спинялися. Найбільше серед них було з посполитого рушення — людей миролюбних, спокійних рантьє, що згиналися під тягарем рушниць, і молодих новобранців, легких на переляк і швидких на ентузіазм, однаково готових до наступу, як і до втечі; зрідка серед них маяли червоні штани — недобитки дивізії, погромленої у великій сутичці; у лаві з різними піхотинцями траплялися гарматники, інколи прохоплювалася блискуча каска важкоозброєного драгуна, що ледве встигав за легшими на ходу піхотинцями.

Проходили й легіони вільних стрільців з героїчними назвами: «Месники за поразку», «Громадяни домовини», «Роковані на смерть», причому вони більше скидалися на розбишак.

Їхні офіцери, колишні комерсанти-сукнарі, гендлярі зерном, лоєм або милом, випадкові вояки, призначені на офіцерів за гроші або за довгі вуса, зодягнуті в мундири з галунами, обвішані зброєю, голосно просторікували, обмірковуючи плани кампанії й пихато запевняючи, що знесилена Франція тримається лише на їхніх плечах; проте вони боялися іноді своїх же солдатів, часто хоробрих до краю — грабіжників та бешкетників.

Була чутка, що пруссаки от-от уступлять до Руана.

Національна гвардія, що вже два місяці провадила обережну розвідку по сусідніх лісах, не раз підстрелюючи власних вартових і готуючись до бою, ледве якесь там кроленятко зашамотить у кущах, повернулася до своїх домівок, її зброя, мундири, все убивче знаряддя, яким вона залякувала недавно верстові стовпи битих шляхів за три милі довкола, раптом десь зникло.

Нарешті, останні французькі солдати тільки що перейшли Сену, прямуючи до Понт-Одемера через Сен-Север та Бург-Ашар; а позаду всіх ішов пішки при двох ординарцях генерал, він геть занепав духом, не знав, що вдіяти з оцими розрізненими купками людей, сам стерявшись у великому розгромі народу, звиклого до перемоги, але ж ущент побитого, невважаючи на його легендарну хоробрість.

І от місто опанувала глибока тиша, жахливе та мовчазне чекання. Багато пузатих буржуа, котрі у своїй комерції зовсім збабилися, з сумом чекали переможців і тремтіли від ляку, як би ті часом не залічили до зброї їхні шпичаки та їхні великі кухонні ножі.

Життя, здавалося, завмерло; крамниці були зачинені, вулиця заніміла. Лише іноді вздовж стіни скрадався обиватель, наляканий цією тишею.

Чекання було нудне, хотілося, щоб ворог прийшов скоріше.

Другого дня після відходу французького війська, опівдні, кілька уланів, що хтозна-звідки взялися, промчали містом. Потім, трохи пізніш, темна лава спустилася узбіччям Сент-Катерін, а дві інші хвилі з'явилися на шляхах до Дарнеталя й Буагійома. Авангарди цих трьох частин зійшлися одночасно на майдані коло ратуші; а всіма суміжними вулицями все надходило німецьке військо, розгортаючи свої батальйони, аж бруківка гула під їх твердою солдатською ступою.

Слова команди, вигукнуті незвичним горловим голосом, лунали вздовж домів, що, здавалося, завмерли й спорожніли, а проте крізь зачинені віконниці чиїсь очі тайкома придивлялись до переможців, людей, що за «правом війни» стали господарями міста, статків та життя. Мешканці, сидячи у своїх темних кімнатах, почували той жах, що його викликають якісь стихійні нещастя, ті великі убійчі земні катастрофи, проти яких безсилі всякі мудрощі і всяка потуга. Отаке точнісінько почуття з'являється щоразу, коли встановлений порядок порушено, коли безпечності більш немає, коли все те, що захищали закони людські або закони природи, стає в залежність од несвідомої й лютої сили. Землетрус, що хоронить людність під руїнами будинків; річка, що, вийшовши з берегів,

несе топлеників-селян разом із тушами биків та видертими кроквами з дахів, чи славетна армія, що вбиває тих, хто захищається, а решту полонить, що грабує іменем шаблі та славить Бога гарматною стрільяниною, — це все ті страшні кари, що розбивають всяку віру у вічну справедливість і в прищеплене нам з дитинства упования на благість небес та на людський розум.

До кожних дверей стукали і заходили в домівки невеличкі загони. Це була окупація. Для переможених повстав новий обов'язок — бути привітними до переможців.

Збіг якийсь час, коли минув перший острах і запанував спокій. У багатьох родинах прусського офіцера запрошували до столу. Іноді то був добре вихований чоловік, він з чемності вболівав над Францією, говорив, з якою нехіттю брав участь у цій війні. Німцеві були вдячні за такі почуття; до того ж не сьогодні-завтра міг знадобитися його захист. Догоджаючи йому, можна сподіватись, що тобі дадуть на постій менше солдатів. Та й навіщо скривджувати чоловіка, від якого цілком залежиш? То була б нерозважливість, а не хоробрість. А руанські буржуа довго не страждають нерозважливістю, як і в ті часи, коли героїчною обороною вславилось їхнє місто. Нарешті, мовляв (незаперечний доказ, підказаний французькою делікатністю), у себе в хаті можна бути цілком чемним з чужоземним солдатом, аби лиш прилюдно не показувати своєї фамільярності з ним. На вулиці вони не знались, зате в хаті охоче розмовляли, і німець щовечора все довше засиджувався й грівся біля спільного огнища.

Місто помалу набирало свого нормального вигляду. Французи все ще не виходили з дому, але вулиці роїлися прусськими солдатами. Проте офіцери блакитних гусарів, що чванливо волочили по бруківці свої величезні знаряддя смерті, здавалося, зневажали простих городян не багато більше, ніж офіцери французьких стрільців, що пили в цих самих кав'ярнях минулого року.

Тим часом у повітрі чулося щось невловимо гостре та невідоме, ворожа й нестерпуча атмосфера, ніби розлитий навколо запах — запах навали. Він сповнював оселі та публічні місця, надавав якогось присмаку їжі й будив таке враження, ніби ви мандруєте в далекій стороні, серед варварських і диких племен.

Переможці вимагали грошей, силу грошей. Мешканцям доводилось усе платити, а втім, вони були багаті. Але ж бо що заможніший нормандський купець, то більше він страждає з усякої жертви, коли бачить, що якась частка його майна переходить до чужих рук.

З усім тим за містом, дві чи три милі за водою, близько Крауса, Дьєппдаля або Б'єсара, матроси й рибалки часто витягали з річкового дна набряклі трупи німців у мундирах, то забитих ножем чи дрючком, то з розбитою головою, то просто зіпхнутих в воду з мосту. Багно річне замулювало ці таємні жертви жорстокої та справедливої помсти, цей невідомий героїзм, ці німі напади, небезпечніші за сутички серед білого дня і позбавлені бучної слави.

Ненависть-бо до чужоземця завше озброює сміливих, ладних померти за ідею.

А що завойовники, хоча скорили місто своєю непохитною дисципліною, не вчинили жодного з тих звірств, про які йшла поголоска під час їхнього переможного походу, — мешканці зрештою посмілішали, і потреба поживи знову заворушила серце у місцевих комерсантів. Декотрі з них мали великі комерційні справи у Гаврі, що був окупований французькою армією, і захотіли спробувати дістатися до цього порту — кіньми до Дьєппа, а далі — пароплавом.

Було використано вплив знайомих німецьких офіцерів, і комендант міста дав дозвіл на виїзд.

І от для цієї подорожі, на яку записалося десять чоловік, найняли великого на четверо коней диліжанса; ухвалено було відбути у вівторок до світу, щоб уникнути людних збіговиськ.

За кілька днів до того земля замерзла, і в понеділок, о третій годині, великі темні хмари, насовуючись з півночі, принесли сніг, що падав безперервно цілий вечір і цілу ніч.

Ранком о пів на п'яту мандрівники зібралися у дворі готелю «Нормандія», де вони мали сідати в диліжанс.

Вони були ще зовсім сонні й дрижали від холоду під своїми пледами. У пітьмі вони погано бачили один одного; а важка зимова одежа надавала їм вигляду гладких кюре в довгих сутанах. Та двоє з них впізнали один одного, до них підійшов третій, і повели розмову.

— Я беру з собою дружину, — сказав один.

— Я теж.

— І я також.

Перший додав:

— До Руана ми більше не повернемось, а коли пруссаки наблизяться до Гавра, переїдемо до Англії.

Всі вони мали однакові наміри, бо були людьми однакової вдачі.

Коней все ще не запрягали. Ліхтарик машталіра коли-неколи з'являвся з одних темних дверей і зараз же зникав у других. З глибини стайні було чути, як коні глухо били ногами об землю, встелену гноєм, і як чоловічий голос тпрукав на

коні і лаявся. Легке брязкотіння балабончиків оповістило, що пораються біля упряжі; це брязкотіння перейшло у виразний і безперервний дзвін, що потрапляв рухам коня, іноді він затихав, потім знову розливався від раптового струсу в супроводі глухого гупання копит об землю.

Несподівано двері зачинилися. Все стихло. Покляклі на морозі мандрівники стояли мовчки й нерухомо.

Білосніжна волохата завіса, виблискуючи, безупинно спускалася на землю; вона загладжувала обриси й укривала все льодовим мохом; і серед могильної тиші похованого під снігом міста чути було лише якесь непевне й невловиме шамотіння снігу, що, розвіюючись, падав; швидше натяк на шум, ніж самий шум, шелестіння легеньких порошинок, що, здавалося, виповняють простір, встелюють увесь світ.

Чоловік із ліхтарем знову з'явився, тягнучи за собою на поводі сумну коняку, що неохоче тюпала. Завівши її в дишель, він учепив посторонки й довго вовтузився коло неї, приладжуючи упряж, бо міг працювати лише одною рукою, тримаючи другою ліхтаря. Ідучи за другим конем, він помітив усіх оцих мандрівників, що непорушно стояли і зовсім побіліли від снігу, і сказав їм:

— Чому ви не сідаєте в карету? Принаймні будете під накриттям.

Вони, певно, не подумали про це, і тепер усі кинулися сідати. Троє чоловіків умостили своїх жінок в глибині диліжанса і залізли самі; за ними зайняли решту місць інші закутані невиразні німі постаті.

На підлозі карети було настелено соломи, в якій грузнули ноги. Дами, що сиділи в глибині, захопили з собою маленькі мідні грілки з хімічним вугіллям, тепер вони запалили ці прилади й деякий час тихими голосами перелічували одна одній їхні вигоди, повторюючи все те, що кожній давно було відомо.

Нарешті, коли в диліжанс запрягли шестеро коней замість чотирьох — з причини тяжкої дороги — голос ізнадвору запитав:

— Всі сіли?

Голос ізсередини відповів:

— Так, усі.

Вони рушили.

Карета ледве-ледве посувалася вперед. Колеса вгрузали в сніг; весь короб рипів з якимось глухим потріскуванням, коні ковзались, сапали, аж пара з них знімалась; а довжелезний фурманський батіг безупинно хляскав, метлявся на всі боки, змотуючись і розмотуючись тонкою гадюкою, і раптом стьобав округлий конячий круп, що сіпав од цього ще з більшим напруженням.

Помалу дніло. Ті легкі сніжинки, які один із подорожніх, руанець чистої крові, прирівняв до бавовняної зливи, вже не падали. Неясне, наче брудне світло плинуло крізь великі, важкі та темні хмари, що надавали більшої сліпучості білому полю, де з'являлись то ряд високих, вбраних у паморозь дерев, то хатка у сніговій відлозі.

Освітлені цією ранішньою зорею пасажири почали цікаво розглядатися на своїх сусідів.

У самій глибині, на кращих місцях, сидячи одне проти одного, куняли пан і пані Люазо, гуртові торгівці вином по вулиці Гран-Пон.

Люазо, колишній прикажчик, купив підприємство у свого збанкрутілого хазяїна і нажив великі статки. Він дуже дешево продавав дрібним сільським крамарям своє поганюче вино і вславився серед своїх знайомих та приятелів як спритний крутій, справжній нормандець — хитрий та життєрадісний.

Репутація шахрая так твердо усталилася за ним, що на одній вечірці в префектурі пан Турнель, автор байок та співомовок, дотепник і задирака, місцева знаменитість, запропонував дамам, оспалим з нудьги, гру «пташка літає»[1], і цей жарт облетів вітальню префекта, а звідти попав у вітальні городян, і цілий місяць уся округа реготала, аж у боки бралася.

Крім цього, Люазо був відомий різними своїми витівками та жартами, іноді й недоречними: отже, кожен, знавши річ про нього, неодмінно додавав:

— Дивак він, цей Люазо.

Маленький на зріст, він немовби складався з самого лише округлого живота, над яким пишалося червонясте обличчя, облямоване двома сивуватими баками.

Його висока, міцна та енергійна жінка з гучним голосом і крутим норовом була втілення звітності, порядку в їхньому торговельному домі, тоді як сам Люазо оживлював його своєю живорадісною метушнею.

Побіч їх, свідомий своєї гідності і високого становища, сидів пан Каре-Ламадон — людина статечна й поважна серед бавовнярів, власник трьох прядилень, кавалер Почесного легіону і член генеральної ради. За імперії він увесь час очолював умірковану опозицію з тим тільки наміром, щоб заробити згодом більше на приєднанні до партії, з якою він змагався, за його власним виразом, лицарською зброєю. Пані Каре-Ламадон, набагато молодша від свого чоловіка, була втіхою для родовитих офіцерів, призначених до руанської залоги.

---

[1] Гра слів «L'oiseau vole» — птиця літає, «Loiseau vole» — Люазо краде.

ЗМІСТ

ПАМПУШКА. *Переклад Валеріана Підмогильного та Михайла Антоновича* 3

ДІМ ТЕЛЬЄ. *Переклад Петра Чикаленка*.....36